

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАКЛАСНОЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІСТОРІЇ (НА ОСНОВІ АРХЕОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ)

Нінель БОКІЙ, Ірина КОЗИР (Кіровоград)

Стаття має методичний характер і присвячена питанню організації гурткової роботи з історії та археології у загальноосвітній та вищій школі.

The character of the article is methodical. The article is dedicated to problem of organization of the society work in History and Archaeology in secondary and highest school.

При вивченні стародавньої історії України важливе значення мають археологічні матеріали. Їхнє виявлення, охорона й дослідження можливі не тільки на академічному рівні, а й завдяки участі в наукових пошуках учнів старших класів, студентів. Залучити їх до такої роботи, навчити методики опрацювання археологічних джерел, виховати потяг до наукових досліджень є одним з важливих навчально-виховних завдань середніх і вищих освітніх закладів.

Сучасна загальноосвітня школа перебуває на важливому етапі розвитку, зумовленому змінами, що відбуваються в суспільстві. Час покладає на школу відповідальність за всебічне виховання майбутніх поколінь громадян, формування в них високих моральних якостей, почуття історичної спадковості, дбайливого ставлення до матеріальних і природних багатств та історико-культурної спадщини.

У зв'язку з цим одним з головних завдань у галузі освіти є вимога зробити викладання якнайбільш професійно грамотним, цікавим, доступним і неординарним й водночас збагатити його елементами науковості, творчого підходу, дослідницького пошуку, підсилити його патріотично-виховну спрямованість. Здійснення цього можливе за умови поєднання різних форм аудиторної і позакласної роботи.

Одним із засобів активізації творчої діяльності учнів є організація гурткової роботи (краєзнавчої чи археологічної) для раннього вияву й розвитку нахилів учнів до наукових історичних досліджень.

У шкільному курсі історії тема давнього минулого посідає значне місце. Найдавніший період історії є водночас чи не найважчим розділом шкільної програми. Цей період надто віддалений від наших днів, що вже внаслідок цієї обставини він дуже складний для сприймання. Не можна не враховувати й вікових особливостей контингенту учнів 5–7 класів з властивим їм конкретним, образним мисленням [1, 14 – 15]. Отже, на вчителя історії покладається велика відповідальність перед дитячою аудиторією: стандартна, невиразна, суха розповідь може викликати антипатію до всього курсу історії, до історичної науки і, навпаки, яскраво, цікаво побудовані, емоційно насичені перші уроки історії запам'ятаються на все життя, захоплять учнів, зроблять для них вивчення дисципліни постійним осягненням нового, джерелом духовного збагачення, а для декотрих – покликанням. Збудити такий ранній і стійкий інтерес до науки (чи трудової діяльності певного профілю) – це не лише велике моральне задоволення для педагога, а й виконання відповідального обов'язку перед суспільством: пряма зацікавленість, свідомий вибір життєвого шляху сприятимуть у подальшому максимальному опануванню всієї суми набутих знань з обраної галузі та обернуться в майбутньому найбільшою професійною віддачею [2, 26 – 29].

Слід мати на увазі ще один аспект проблеми. Оскільки йдеться про підготовку вчителя історії, то з позицій педагогічного вузу окреслюється більш близька початкова мета. З моменту вступу до навчального закладу студенти включаються до активної суспільної, виховної, дослідницької роботи. Заняття в наукових гуртках розкривають перед ними як можливості більш поглибленого вивчення дисципліни (або її окремої частини), так і можливості творчої самореалізації. Свідомий вибір наукового гуртка допомагає студентам швидко й упевнено зорієнтуватися в обсязі знань, що викладаються, допомагає уникнути втрат часу в розрахунку на потенційний результат. Важливо, щоб студент, вступивши до вищого навчального закладу, вже володів елементарними навичками науково-дослідної роботи: складання бібліографії, опрацювання джерел та монографічної літератури, опис матеріалу тощо. Набуття навичок такої роботи може й повинна забезпечити школа. І вона це деякою мірою робить: адже пишуть учні середніх і старших класів реферати з різних дисциплін, роблять тематичні огляди, повідомлення, доповіді, беруть участь у конкурсах, предметних олімпіадах, працюють у Малій Академії наук і т.п. Зацікавленість і користь, як цілком очевидно, подвійні й взаємні: організація плідної творчої позакласної роботи з учнями можлива при умові, коли вчитель добре уявляє і саму роботу та кінцеву мету. Для нього самого такою “школою”, засобом всебічної підготовки є участь у вузівських наукових гуртках, що допоможе йому в подальшому самостійно організувати для своїх вихованців подібну роботу в школі.

Уявляється можливим серед заходів такого цілеспрямованого впливу на учнів визначити кілька етапів з формування в старшокласників навичок до творчої, дослідницької роботи. Досвід шкільного викладання свідчить, що вияв зацікавленого, свідомого, з перспективою ставлення до тієї чи іншої дисципліни найпевніше можливий, починаючи з восьмого – дев'ятого класу. Не боячись залишитися незрозумілим, не підтриманим, учитель історії може такому контингенту учнів у повному обсязі показати, що таке археологія як галузь історичної науки, її специфіку, можливості, значення, розповісти про багатство нашої країни археологічними пам'ятками, про їхню охорону, вивчення, використання. Ефект від такої бесіди буде, безумовно, значнішим, якщо вчитель має можливість організувати для учнів екскурсію до краєзнавчого музею і на конкретному археологічному матеріалі ознайомити їх із стародавньою історією краю.

Психолого-педагогічне чуття та й опитування допоможуть вчителю визначити ступінь емоційного впливу заходу, зацікавленість дітей побаченим матеріалом у поєднанні з розповіддю спеціаліста й виділити тих, хто виявив найбільший інтерес як майбутніх членів археологічного (або краєзнавчого, історичного) гуртка. При цьому багатопрофільність гуртка не може бути перешкодою у розвитку цілеспрямованої зацікавленості дітей до історичної науки. Такий гурток є умовою формування юних дослідників, первинною “академією” для захоплених археологічним пошуком дітей, середовищем, де їхні прагнення можуть зміцніти й вирости або вичерпатись. Безумовно, багато залежить від особистості вчителя, рівня його професійних знань, методичної підготовки, його щирості в роботі з дітьми, розуміння їхньої психології, емоцій, вікових особливостей.

Приступаючи до створення гуртка, вчитель повинен усвідомлювати, що це не разовий захід, а тривала, багаторічна, копітка праця з багатьма невідомими й досить віддаленим фінішем, адже навіть за наявності сприятливих умов завершення роботи можливе не раніше, ніж за три – чотири роки, впродовж яких учитель усією силою свого педагогічного таланту інтерес у юних дослідників повинен не лише підтримувати, а й допомагати йому знайти спосіб реалізуватися бодай у невеликому, але самостійно досягнутому результаті.

Специфіка й перспектива шкільного археологічного гуртка полягають у тому, що він має практично необмежені можливості нових наукових відкриттів. Адже, як відомо, археологічних знахідок немає лише там, де їх не шукають [3, 57 – 58]. Звичайно, пошук таких матеріалів полегшується для гуртківців сільських шкіл у навколишній, звичній, добре відомій місцевості. Збір підйомного археологічного матеріалу може не тільки підтвердити важливість виконуваної учнями конкретної наукової роботи, але нерідко приводить до виявлення нових, невідомих пам'яток. Весною або восени, коли поля ще не вкрилися сходами або вирощений урожай уже зібраний, на місцях стародавніх стоянок і поселень добре видно уламки посуду й кістки тварин, залишки жител та виробничих майданчиків. Діти – великі ентузіасти польової роботи. Попереднє вивчення відповідних інструкцій допоможе юним дослідникам правильно провести пошуки [4, 11 – 18]. Ретельний опис, фіксація знахідок на місці, необхідні зарисовки й фотографування, складання найпростіших планів-схем місцевості – уже початок самостійної діяльності учнів. Камеральне опрацювання матеріалів (сортування, чистка, реставрація, шифрування, складання опису) ще більше переконують дітей у важливості виконуваної ними роботи, і їм неважко буде пояснити, що ніяке, навіть найвидатніше відкриття в археології неможливе без подібних операцій. Не слід при цьому забувати й про те, що безпосередній контакт з археологічним матеріалом, пряме прилучення до давнини не можуть не впливати благотворно на дітей, не можуть не викликати в них позитивних емоцій. Це, без сумніву, конкретизує вивчення історії рідного краю, загострює патріотичні почуття, робить школярів щирішими, серйознішими, відповідальнішими.

У подальшому в старших класах ті ж члени гуртка зможуть виконати більш складні завдання і приступити до наукового опрацювання матеріалу. Теми обраних досліджень можуть бути найрізноманітнішими, загальними й конкретними – варіанти їх необмежені. Але досвід переконує, що учням важко а'ргіогі обрати тему. Не можна, щоб діти займалися творчою роботою “взагалі”. Вона повинна бути посиленою, чітко визначеною, способи її виконання доступними, кінцевий результат зримим. Тема, звичайно, легше формулюється після того, як учням надасться можливість узяти безпосередню участь у дослідницькій роботі й предметно ознайомитись із старожитностями. При цьому нерідко діє неписаний закон – пріоритет знайомства з конкретним археологічним матеріалом, внаслідок чого саме цей, перший, матеріал (період) стає найбільш цікавим і бажаним,

саме він заохочує до подальших пошуків, і це вже не просто матеріал, – за ним убачаються живі люди, картини їхнього життя й побуту [5, 52 – 58].

Вибір теми визначає і подальшу роботу з нею: вивчення відповідної літератури і складання бібліографії, створення альбому малюнків, схем і креслень, підбір аналогій. Нарешті, можливий і перший підсумок роботи з обраної теми, яким є написання реферату й апробація його перед членами гуртка. У ньому обов'язково мусять бути присутні елементи самостійного творчого пошуку.

З педагогічної точки зору надзвичайно важливо не випустити з уваги особливості дитячої психології: учень хоче й повинен обов'язково бачити конкретні наслідки своєї роботи, відчутти реакцію на них оточення, своїх ровесників. Важливо не загасити прагнення школярів до пошуку й стимулювати в них розвиток однієї з найнеобхідніших для археолога та і взагалі для історика якостей: розвивати фантазію, уміння уявити собі події минулого, подумки реконструювати, відтворити конкретну ситуацію, образ, подію. Найпростіша й найдоступніша спроба реконструкції – репродукування з елементами етнографії: відтворення рис побуту, одягу, зброї, прикрас і знарядь праці, їхнє використання [6, 71 – 75].

Завершенням три-чотирирічних зусиль юного дослідника та його керівника можуть бути тези або наукова публікація, хай невелика, але самостійна й створена на основі опрацювання нових археологічних матеріалів. Отже, йдеться про чи не найсерйозніший з типів дослідницької діяльності учнів.

Але варто зазначити, що багатство й різноманітність археологічних пам'яток в Україні, у краї, далеко не достатня їхня вивченість в окремих регіонах передбачають чимало практичної роботи. А саме: виявлення та облік археологічних пам'яток силами гуртківців, складання характеристик їхнього сучасного технічного стану з оглядом та описом поверхні та необхідними вимірами, догляд за пам'ятками, ведення щоденників з конкретними спостереженнями за їхнім використанням і збереженням. Можна навести чимало прикладів громадянської активності школярів, їхньої сумлінності в охоронних діях, що призводило до врятування унікальних пам'яток старовини. Дуже важливо підтримувати в учнях віру в те, що саме їхні зусилля та участь потрібні в збереженні і вивченні старожитностей. Проживаючи в рідній місцевості, вони мають можливість постійно стежити за станом пам'яток, фіксувати зміни і порушення в їх використанні. Подібна діяльність членів шкільних історичних, краєзнавчих гуртків цілком може розглядатися як робота важливого державного значення.

Наведені пропозиції не вичерпують можливих форм організації дитячої дослідницької діяльності, стосуються лише декотрих з них. Суттєво те, що подібна позакласна робота має глибокий, очевидний суспільний зміст і цілком реальна за умови максимальної, постійної, систематичної активності і належної професійної підготовки вчителя історії [7, 59 – 65].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Шардаков М. Мышление школьника. – М., 1963. – 50 с.
2. Степанков Н.К. Твое призвание. – Минск, 1983. – 60 с.
3. Авдусин Д.А. Археологические разведки и раскопки. – М., 1959. – 72 с.
4. Винокур І.С. Збирання і вивчення археологічних пам'яток та методика їх використання. – К., 1967. – 18 с.
5. Методика проведення польових археологічних робіт с учащимися. – К., 1990. – 80 с.
6. Массон В.М. Археологические материалы и исторические реконструкции // Тезиси докладов конференции “Историзм археологии: Методологические проблемы”. – М., 1976. – С. 71 – 75.
7. Козир І.А. Археологія та археологічне краєзнавство в школі // Наукові записки з історії України. – Вип. 2. – Кіровоград, 1993. – С. 59 – 65

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бокій Нінель Михайлівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: археологія, давня, середньовічна та новітня історія України.

Козир Ірина Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: археологія, давня та середньовічна історія України.